Zeitschrift: Die deutschen Mundarten : Monatschrift für Dichtung, Forschung und Kritik

Band: 4 (1857)

Artikel: Güldenstæren un Güldenkî'e : Volksmärchen aus der grafschaft Mark.

Autor: Woeste, Friedrich

DOI: https://doi.org/10.5169/seals-179171

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Mehr erfahren

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. En savoir plus

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. Find out more

Download PDF: 20.02.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, https://www.e-periodica.ch

Händel suchen; *fuggern*, Diebsgriffe versuchen, heimlich entwenden; *fuchsen*, *füchseln*, *fixeln*, stehlen; auch: *fuschen*, *fuscheln*, *futteln*, *fauteln*, betrügen, entwenden; *ficken*, *fickfacken* u. a. m. Schm. I, 508 ff. Stalder, I, 402. Schmidt, 62. Hennig, 75. Weinh. 24. Bock, 12. Z. III, 132. 133. 366, 17. 373. — Keller, Thüringer Idiot. 22: *fugeln*, gleiten (auf dem Eise), auf dem Schlitten fahren; *futschen*, ausgleiten; *futschig*, schlüpferig. — Bei all diesen liegt wol die Grundbedeutung in dem lautmalenden (interj.) Ausdrucke für eine schnelle Bewegung. — Vgl. engl. *fickle*, flatterhaft, wankelmüthig; *fidge*, hin und her laufen; *fudge*, betrügen, windbeuteln; *feague*, peitschen; etc.

11) *Pad*, Pfad, Weg. — 14) *Bruck*, Braut; s. oben zu I.

16) *zer Kirchen gàn*, zur Kirche gehen (hier: um sich trauen zu lassen).

19) *quöm*, käme (zu *kummen*), nach goth. quiman, ahd. queman, wovon noch mhd. das Prät. quam, quæme und das Adj. bequæme, passend, bequem (alemann. *kummlich*). Vgl. nachher: *du küs*, du kommst, *küste*, kommst du, *si kütt*, sie kommt (Z. III, 555, 33).

22) *Kluck*, f., Glucke, Gluckhenne; Z. II, 561, 1. — 23) *Eierschluck*, Beiname des Kuckucks, der die Eier kleiner Vögel aussäuft. — *schnakisch*, scherzhaft, trollig: Z. II, 541, 150. III, 231, 3. 267, 6. 368, 54. 425, 14. 560, 2.

'Güldenstærən un 'Güldənkî'ə.

Volksmärchen aus der grafschaft Mark.

Maidach was int land kuəmən: wàld un wiəsə stönnən prächtich im niggən klèidə fan jungəm louf un gras; də füəgəl süngən in büskən un op böimən; də munterən îmekəs sûəgən huànich ût dər blaud; də müggən slaügen trumməlskop in dər locht und danśedən üm rûkə un strûkə; də wittən uu buntən molkəntöiwərs un də 'géä- 5.
lən buətərfüəgəl jâgedən sik fan èinər blaumə nà dər annərn.

Op ·nər sleddə in ·mə baükən louhə dà sât ən krüəsəl jungər méæ'kəs, dä wærən ût dər stad kuəmən un wollən dəs Maiəs sunnə un wunnə hir bûten gənaitən. Med fərtellən un pännərspiələn, med kû'ərn un kikstərn un kränśəbinnən 'gonk éän də Sunnə ächtər də 10.
béärgə, un ær se sik dərfüär hoddən, was ət al lâtə am dâgə.

„Mi sal doch màl fərlangən", sa'g èint fan də méæ'kəs, of usə jungə küənink sik bàllə ·nə gəmålin saükəd, un bå hä dai wuàl dennə häld. Glüklik dat fröilən, dat hai füär sinə brûd kaisəd!" — „Jå jå", raipən allə med éns, „ən fînerən man, ən béätərən fürstən assə 15.
hai, dä sal noch junk wèr'ən!" — „Ik wol, dattə mî næmə!" sa'g ən méæ'kən, dat 'genk allèinich wit gəkled, haddə fleśśən hår un ougən so blå as ·nə wiəweltə, un bai éär dà 'rin kèik, dai moch seggən,

sə haddə 'r niən ar'g in. „Ik wol, dattə mî nəmə!" sa'g sə, „ən
par twillingə wollən fi winnən, dà sol 'ət jüngəskən 'nə 'güldenə 20.
stærnə oppər buàrst un 'ət dèirnkən 'nə 'güldenə kî'ə ümmən hals
hewən." Dat kwâm dən annərn fraulü'ən sou putsich füær, dat sə
hardə un hellə oplachedən, un dəs lachəns wol langə kain ennə
wèr'en. Ant lestə sa'g 'r èinə: „Laiwə Drükkən, sûh! hir hek di
ən méärgən-blaümkən plucht; nû weffi màl saihən, of du huàpnungə 25.
héäš. Sə krid 'nə; sə krid 'nə nit; sə krid 'nə; sə krid 'nə nit ....."
Un as dat lestə bléæ'kən med sə-krid-nə ûtəplucht was, dà klappe-
dən sə allə in də hännə.

Mə siəd insgəlîkə: „Huàrkər an dər wand, hærd sin š'gimp un
š'gand." Düsə kær was dat nit sou. Et slâgedə sik, dat də jungə 30.
fürstə gərâdə in der nægedə stond un dəm lestən füær'gangə tau-
lustərd haddə. Hai sûhd də méæ'kəs, sai éän àwər nit.

Sə red sik nà hûs un nêämed də bəš'géämedə 'Géärdrud tüskən
sik. Də š'gönstə blaumənkrounə, dä sə mâkəd han, daud sə éär
med gəwàld oppən kop. Sə sal éärə küəningin sin. 35.

Də küənink dai gèid àwər sinnigə tərüggə un mâkəd, dat hä
oppən annərn wéä'g küəməd. Sou drâ at hai dan sinən dainər driə-
pəd, š'gikkəd hä nə déän méæ'kəs nä. Dai menskə sal éäm fər-
kundskoppən, bà dat fröilən im wittən klèi'ə wuənaftich es un bat
sə füär fröndskop héäd. Noch déän åwənd wèft də fürstə bəš'gèid. 40.

Hai mâkəd sik nu med dər juffər bəkand un find, sə es nit
allèinə sèr š'göin, män se héäd ok 'ət bestə gəmaüdə fan dər weld.
Mer hof hai nit to wiətən.

'Gaf dat màl ən opsaihən! Manigə wæran dər, dä dəm 'guədən
fröilən éär glükkə nit-ən 'güntən; àwər nümməs was spaiər un fig- 45.
gər op düsə hîràd, as dəm fürstən sin èigən moudər. Dat was ən
aisk, stolt wîf, dat wol sik swart éärgərn, dat éär suən niən fröilən
ût küəninklikəm geblaüdə nâm.

As də hochtîd füärbî was, dâ frîlik lait də àllə sik tiəgən éärən
suən niks mär fan dər sâkə ûtstâən; àwər də slangə fam wîwə was 50.
fastə dəs willəns, də jungə frau sol éärən 'gift faülən, so drâ at sik
män middəl un wéægə füntən, üm éär ântəkuəmən; un, lèidər 'Guà-
dəs! dai füntən sik bàllə.

Et 'gaf krî'g. Dà moch də küənink sinə laiwə echtəfrau, dai
nû 'guədər huàpnungə was, fərlâtən, un hai wuš ok nit, bu langə at 55.
hä ûtə blèif. Åwər hä lait sə tərüggə, so glof he tə-wanstən,

unnər dər suàrgə un pléægə fan sin moudər, deär hai sə op də sèilə band.

Də tîd kwâm, dat də küəningin kråmən sol. Dà kū'ərd də àllə med dər wîsəmou'ər af, bat sə dauən weld. Də küəningin krid twèi kinnər, gərâdə sou as sai təfüərən sa'gd haddə: ən süənkən med 'nər 'güldenən stærnə un ən döchtərkən med 'nər 'güldenən kî'ə. Dərwîlə at də moudər nu 'gans swâk dər liəd, wèrd 'də kinnər op sîd dån. Tərnå seggəd də wîwər füär də mou'ər, sə häddə twèi rū'-ekəs tər weld bracht. Dat büd də àllə ok éärəm suənə, dəm küə-ningə. As dai dat hærd, s'gūməd hä fan 'gift un lät sin moudər wî'ər seggən, sə sol dai jungə rū'ons am léæwən låtən, bit hä hèimə kwæmə; sin wîf àwər sollən sə int depstə luàk smîtən, dat män im tournə wær; éärə kost sol wâtər un broud sin.

Də àllə dæ' nu dai armən twillingə emə dainər, dä sol sə üm-brengən. Män frèid as dai menskə ok was, usə Héär'guàd wus 'mə ant héärtə tə grîpən, üm dat dai wüärmkəs sollən am léæwən blî-wən. Dà sūhd mə: „Bat 'Guàd wel erhàllən, dat kan nit fers'gînən, noch fərkàllən.“ Et was déäm kærlə nit menskənmüəgəlîk, dat hai də kinnər med sinən èigenən hännən doud mâkedə. Hai nâm 'ne kistə, la'g sə dà in, sat dä oppət wâtər un lait se flaitən.

Sou drîəwən sə də 'gansə nacht düær un kwæmən wîd wéä'g. As də dach griəmeldə, dà was mi in déär wendungə ən fiskər med sim s'giəpə ommə wâtər, dai sūhd də kistə fan færingəs ánswemmən. Hai sneld sik, dattə dərbî küənd un find dä klainən. Ik kan nit seggən, bat éäm dat 'nə fraüdə was. „Ink s'gikkəd mi usə Héär-'guàd!“ raüpəd hä. Dat was fan oursâkən: lange jårə haddə hai məd sinər frau im echtəstannə léæwəd, un niənen éärwən han sə təhoupə wunnən. Nû konnən sə màl kinnər optreckən.

Dai 'guədən fiskərlū' trökkən sinnər düsə kinnər op med 'nər laiwedə un med 'nər suàrgə, gəlîk assə wan sə éär èigən blaud wéäst wærən. Usə Héär'guàd, dä niks ungəlounəd lät, haddə hîr dən séægən fàrtəns bi dər hand. Də pléægəellern sægən bàllə, dat də stærnə un də kî'ə med də kinnər wössən, un dat sai män ümmər dərfan afsnî'ən möchtən, üm dat dai 'güldenə smuk nit tə swår wour'. Dådüär wöir'ən sə in kuàrt rècht wuàlståendə lū' un höftən sik nit mär tə plågən, as sə füär dər tîd mochtən. Sə konnən də kinnər ok wuàt lærən låtən. Dat dæn sə dan trūlik, und bat dən klainən män ichtəns bedainəd un nüttə was, dà wærən sə niks inne

sûmich. Də kinnər àwər næmən wunnərbårlik ân in allər lærə un han med niəgən jår fiəl mær wiətənskop, as annerə dai jårə öllər wærən. 95.

Ens sittəd sə təhoupə am diskə un éätəd wuàt, dà siəd də àllə fiskər: „Frau, bat sin-fi dock fan usəm Héär'guàd gəséægənd, dat hai us düsə kinnər 'ət wâtər af s'gikkəd héäd!“ As hai sou kû'ərd, frågəd də suən — 'Güldənstærn han sə 'nə naümed —: „Tattə, siffi dan nit ümmər bî u wéäsən? sid it dan nit usə rèchtə ellərn, gəlîk as annerə kinnər éärən fâdər un éärə moudər hewəd?“ — „Nèi“, siəd də fiskər, „sal mi 'Guàd! ik wel nit laigən un et annərs seggən as bu ət es. Twårəns, ik hewə ink so laif, it könnən mi nit laiwər sin, wan it minə rèchtən kinnər wærən.“ — „O'“, segged də kinnər, „wüstə-fi doch, bai dan buàwən immə lannə usə rèchtə fâr un mour sind! Män usə 'guədə pléægəellərn wollə-fi déärümmə noch lîkə laif hewən. Nû kön-fi àwər nit dûərn, biffi 'fərlöf hed, daffə usə rèchtə ellərn saükəd.“ — 100. 105. 110.

Unnöi lait də fiskər də jungən kinnər treckən. Awər se hærd nit op med biddən un béädəln, bit hai 't 'nə tau'giəd. Hai siəd 'nə noch düt un dat, bu sə sik bi früəmdən lû'ən fərhàllən sollən, dan 'giəd hai 'nə sinən séægən un lät sə raisən.

Gətroust trekkəd sə düär manich duàrp un manigə stad, üäwər manigən béärg' un manich dâl. Män fan ellərn, dä éärə kinnər fərluàrən hân, hærd sə niks un ümmər niks. Dà siəd də brou'ər tiəgən sin süstər: „Usə Héär'guàd héäd us so wunnərbårlik erhàllən, dà fi noch 'ganś klain wærən, hai sal us ok wuàl wî'ər bi usə ellərn brengən!“ An téær'geld han sə frîlik niənən mangəl, då langəd dat 'gold tau, dat ümmərwéä'g med 'nə wäśśəd. 115. 120.

Oppət lestə kuəməd sə in dai stad, bà éär fâdər küənink was. Duənə bim sluàtə stond 'nə 'guədə héärbéärgə, dà kærd sə in. Də wèird fərwünnərd sik, dat twèi sou jungə kinnər al düär də weld raisəd, mær noch, dat sə so fərstännich sid un fan alləm bəś'gèid wiətəd. Hai frågəd sə ok, bà sə dat 'geld héær kriəgən, dat sə füär téærungə nöidich hän. Sə seggəd et éäm. Op dat dûərd et nit langə, dà 'gèid dər ən gəröchtə fan düär də stad un küənd ok tau dən årən dər àllən küəningin. As dai dat hærd, es ət éär fartəns unsachtə. 'Ganś unliədich s'gikkəd sə nà dəm wèirdə un lät 'mə seggən: „I söld dai früəmdən kinnər jå nit treckən låtən; ik wel sə èirst saihən. Un üm dat sə mînəthalwən niənə köstən hewəd. 125. 130.

so wəl iəkə füär sə də héärbéärgə bətâlən un fan stund an söld sə éätən un drinkən fan mînəm diskə hewən."

Də kinnər làt sik dat gəfallən, un glîk dən selftigən åwənd 135.
wèrd ·nə kostbårə gərichtə ûtəm sluàtə bracht. Aer sai àwər noch
am diskə sittəd, küənd ən füəgəlkən, dat flûgəd düärt finstər un
pikkəd fan èinər ś'güətəl; män kuàrt dərop fäld ət hen un es doud.
Då krid də wèird, dä ouk in dər stuàwə was, argə gədankən. Hai
wârś'gauəd də kinnər un siəd: „Eätəd nit fan düən spîsən; ik löiwə, 140.
dər es fər'gift innə!" Hai lät nu dat éätən in ·n fiskəkolk ś'güddən,
dà 'gàd dər ok də fiskə doud fan. As də kinnər dat saihəd, bəgrî-
pəd sə wuàl, dat ·nə də àllə küəningin nà ·mə léæwən stèid. Sə
treckəd ût dər stad.

Dərbûtən im fellə küənd ·nə ən fînən hærən in də maütə, dai 145.
häld sin péärd an un frågəd: „Kinnər, bànennən sid it héær un bà
sal də raisə med ink hen?" Dà fərteld sə éäm, sə wærən wîd héær
kuəmən, üm éärə rèchtən ellərn tə finnən. Dat mâkəd dən hærən
nûś'girich, un hai lät sik éärə 'ganśə be'giəwənhaid fərtellən. Sou
hærd hä ok fan dər stærnə un fan dər kî'ə, un dat də àllə küənin- 150.
gin sə haddə fərgiəwən wold. Dat fäld éäm fàttərstund hèit op sin
héärtə. Hai twîwəld niks mär, dat düsə kinnər éäm ângàd. Sou
springəd hai fam péärrə, niəmd sə innən arm, küśśəd sə un siəd:
„Inkə fâdər, déän it saükəd, dat sin iək!"

Sə 'gàd nu təhoupə nà 'mə sluàtə. Dà lät hai fàrtəns də àllə 155.
küəningin un də wîsəmou'ər hâlən un füär gərichtə stellən. Sə
könd nit langə löi'gnən, dan dä knecht, dai də kinnər haddə üm-
brengən sold, dai küəməd nû fan sik selwər un tûgəd üäwər sə.
Dat gərichtə àwər fərordèild də baidən 'guàdlousən wîwər taum fûər.

Män ær dat noch so wîd es, lät sik də küənink dən tourən 160.
uàpən slaitən un stîgəd selwər 'runnər in dat luàk, dà sinə unś'gül-
ligə frau sou manich jår innə lî'ən haddə. As hai bî sə küənd un
sûhd, dat sə mær emə ś'giəmə as ·mə lebännigən menskən glîkəd, dà
fäld hai füär éär op də knai un hûləd. Dan bid hai éär af, dat hä
sinər mou'ər loft un éær al dat lèid andån haddə. Hai häld sə an, 165.
sə sol med éäm 'rop int sluàt kuəmən un wî'ər sinə laiwə frau un
küəningin sin. Op dat siəd sai: „Fər'giəwən hew-ik, wèit Guàd!
di langə un næmlik allən, dä mi wèih dån hewəd; àwər wir bî di
treckən, dat mach ik nit. Minər dâgə es wainich mär. Làmmi dat
biətkən noch hîr fərslîtən!" Də küənink lät àwər nit nå med bid- 170.

dən. Et lestə, as alles nit helpən wel, siəd hä: „Laiwə frau, iək sin ət frîlik nit wærd, dattu wir bi mi tûhs; mən dau et üm dinər kinnər willən, dä héäd usə Heär'guàd erhàllən un hèimə bracht!“ Dan fərteld hai éär, bat sik allə med 'nə bə'giəwən haddə. Dà sai fan éärən kinnərn hærd, siəd sə: „Wan dat es, dan in 'Guàdəs 175.
nâmən!“

Sə sûhd éärə kinnər un léæwəd nû noch ən jår, dan raüpəd 'Guâd dər Hær sə af un 'giəd éär sin hiəməlrîkə. Də küənink àwər héäd lèidə üm sə dréægən al sin léæwən lank.

Anmerkungen.

Vorstehendes märchen ist nach mündlicher mitteilung des schneiders Sangermann zu Hemer, aber in einer mundart der grafschaft Limburg, erzählt. Man vergl. „die knaben mit den goldenen sternlein“ in Bechstein's deutschem märchenbuche. Güldenstern und Güldenkette. *kî'ə*, f., kette; im kr. Hagen: *kiətə*, f., das t in dieser form rechtfertigt sich durch das lat. catena.

1) *int*, d. i. *in't* = *in ət* (*det*), in das, ins. — *wiəsə* und *wischə*, f., wiese; mnd. weze, wese; märk. urk. v. 1396: *wissche*. z. II, 183, 3. — *stönnən*, standen. — 2) *müggə*, neu. z. III, 432, 257. — *louf*, n., laub. — *fuəgəl*, m., vogel. — *singən; sank* (*sunk*), pl. *süngən; sungən*.

3) *îmekəs*, pl., dimin. v. *îmə*, biene; z. II, 209. — *süəgən*, sögen, zu *sügən*. — *huànich*, n., honig. — 4) *blaud*, f., blüte; mhd. bluot. — *müggə*, f., mücke; ags. mygge, schw. mygga. — *slaügən trumməlskop*, schlugen burzelbaum; vergl. *trummeln*, sich wälzen, rollend fallen (vergl. *türmeln*; z. III, 284, 110). synon. ist *stoltərboltərn*. — *locht*, f., luft; vgl. *hecht*, heft, *klucht*, kluft, *lachtər*, klafter, *s'gacht*, schaft, *s'gichtən*, schiften, *sticht*, stift u. a.; z. II, 96, 41. — 5) *üm rükə un strükə*, um rusch und busch. *rük*, m. (ostfr. *rüsk*), binse, rohr, wird mit engl. reak aus altem riukan (schwanken) entspringen. — *molkəntöiwər* (molkenzauberer), m., schmetterling überhaupt; bei Meschede: *molkəntàiwenər*, eigentlich gebürt der name nur denen, die man häufig in milchkellern findet; vgl. auch das süderl. *smandleckər* = schmetterling. — 6) *buətərfuəgəl*, m., bezeichnet vorab den citronfalter; vgl. engl. butterfly. — 7) *sleddə*, f., lichtung im walde; ags. slad, slede; engl. glade. unser *slàdə*, *slà'ə*, abschüßiges tälchen, wird dasselbe sein. da in berggegenden diese lichtungen zum holzfahren oder -schleifen dienen, so fallen sie meist in die abschüßigen tälchen. vgl. *sländərn*, *slindərn*, to slither, schlendern, *glandern*, to slide, to glide. — *baükən louh*, buchenloh (*Bocke-löh* bei Hemer), buchenhain. *louh*, n., ist zwar nicht mehr appellativ im sinne von wald, aber in unsern holzmarken so häufig — das kirchspiel Hemer zeigt über ein dutzend —, daß der märkische leser hier sofort einen buchenhain verstehen wird; vgl. unten zu 104 und zeitschr. II, 391, 2. — *sàt*, saß, zu *sittən*. — *krüesəl*, m., bunte gruppe; zu *krûs*, kraus. vgl. *krüəsəl böimə*, baumgruppe. — 8) *mæ'kəs*, pl., mädchen.

9) *hir bûtən*, hier draußen; z. III, 267, 3, 2. — *gənaitən*, genießen; alts. niatan. — *fərtellən*, erzählen; z. III, 277.

10) *kuərn*, schwatzen, zu alts. kwethan; vgl. *kaudern*, *kauderwelsch*. z. II, 33. III, 121. 350 und unten z. 59. — *kikstərn*, kichern, setzt *kickən* voraus, welches in der bedeutung: „laute hervorstoßen" noch gebräuchlich ist; daneben kömt: *sik kikkən* = sich mucken, einen laut von sich geben, vor, der grundbegrif wird „stoßen" sein, vgl. to kick. zu der form halte man: *hukstərn* (von *hukən*, hocken) = sich hockend fortbewegen; *däkstərn* (von *dackən*, laufen), laufen mit starkem schalle der tritte; *ränkstərn*, lärm, geräusch machen; *rämstərn*, räuspern; *tüükstərn*, von den tönen der gejagten amseln u. a. m. z. III, 133. — *ächter*, hinter; z. III, 427, 45.

11) *œr*, ehe; alts. êr. — *sik füär wuàt haü'ən* (sich vor etwas hüten) = etwas erwarten, selbst in gutem sinne; *haü'ən; hoddə; hod.* — *lâtə*, spät: z. III, 266, 5.

12) *mi sal fərlangən*, mich soll wundern. — 13) *küənink*, könig; ahd. chuninc (zu chunni, n., geschlecht), der erste des geschlechtes. — *bàllə*, bald; awestf. baldo. — *saükən*, suchen; *sochte; socht.* — *bu*, wo; z. III, 559.

14) *dennə*, auch *diənə*, von dannen, her, weg; alts. thanna für thanan. — *häld*, holt, zu *hâlən*. — *fröilən*, n., ledige dame von adel. — *kaisən füär*, kiesen zu; awestf. kiasan. — 15) *med ens*, mit einmal, sogleich; z. III, 26. 282, 87. — *fin*, schön. — *assə*, als.

16) *wol*, wollte; über dieses und die folgenden gekürzten präterita s. z. III, 288, 8. — *junk wèr'ən*, geboren werden. — *dattə*, daß er.

17) *allèinich*, allein; z. III, 279, 20. — *wit gəkled*, weiß gekleidet. — *fleśśən*, flächsen, flachsfarben, blond. *flaśmaiər* wird im scherz ein kind mit solchen haaren genant; z. II, 279, 63. III, 174, 221.

18) *wiəweltə*, f., nur in dieser vergleichung, ein himmelblauer schmetterling, der blaüling (*blœlink*, lycaena). *wiəbəl*, *wiəwəl*, *wimməl* bezeichnen im süderlande bald käfer, bald schmetterling. bei Warburg ist *wimmel* = schmetterling; bei Iserl. *pânwiəməl*, bei Bochum *peärrəwiəbəl* = rosskäfer (z. IV, 258); vgl. alts. wifil; ags. vifel, vibil; ahd. wibil. — *kèik*, guckte, zu *kikən*. z. III, 432, 292. — *moch* (*mochtə*) vertritt *mostə*, muste. z. III, 260, 17. ebenso z. 54. 90. 92.

19) *haddə dər niən ar'g in* = sie hatte arglos gesprochen, und: in ihren augen sprach sich unschuld aus. — 20) *winnən*, gewinnen; kinder als erwerb der ehe; z. III, 432, 290 und unten, z. 85. — *jüngəskən*, n., jüngelchen.

20) *stœrnə*, f., stern. — *buàrst*, f., brust; z. III, 279, 29.

21) *dèirnkən*, kleine dirne; z. II, 41, 10. — 22) *kwâm*, kam; z. IV, 263, 19. — *fraulü'ə*, frauenzimmer; z. III, 267, 9. — *putsich*, possierlich, lächerlich; z. III, 267, 7. — 23) *hardə*, hart, sehr, laut.

24) *ant lestə*, an das letzte, zuletzt. — *'r* = *êär*, ihrer, deren; z. III, 476 ff. — *Drückən* für *Drüdkən*, Gertrudchen; z. IV, 47, 5. — *hek* = *hewə ik*, habe ich. — 25) *mèärgən-blaümkən*, marienblümchen, bellis, Nemnich, I, 589, dagegen z. IV, 177. in ähnlicher weise erforschen unsere mädchen die ankunft einer geliebten person: *hä küənd; hä küənd nit; hä küənd*; u. s. w. um über den liebhaber zu bestimmen, werden beim auspflücken der strahlblättchen

auch die formeln: „*eädəlman*, *beädəlman*, *köstər*, *pastôr*“ oder hchd.: „ich liebe dich, von herzen, mit schmerzen, klein wenig, gar nicht“ angewendet. vgl. Firm. Völkerst. II, 782, ferner das bei Walter v. d. Vogelweide erwähnte meßen eines strohhalms mit: si tuot, si entuot, si tuot etc. — 27) *plucht*, gepflückt. — *weßi*, wollen wir.

26) *krid*, kriegt, bekommt; z. III, 267, 14. — 27) *bleæ'kən*, n., blättchen, zu *blad*, pl. *blà'ər* und *bleæ'ər*. — *klappen*, klatschen; z. III, 366, 27.

29) *mə*, man, für *men*. *mə siəd insgəlîkə* ist die formel, mit der unsere landleute sprichwörter anführen. *insgəlîkə*, insgemein, steht wol für *intgəlîkə* = auf gleiche verhältnisse anwendbar, unter gleichen umständen. wäre der ausdruck nur anführungsformel, so ließe sich entstellung aus alts. is gelîka vermuten. — *huàrkər*, horcher. — 30) *kær*, f., mal; vgl. ital. volta; z. II, 79, 10. — *sik slàgən*, sich eraügnen; vgl. holl. slagen.

31) *nœgedə*, f. (*nächtə*), nähe, ahd. nâhida; z. IV, 127, 10. — *taulustərn*, zuhorchen; z. III, 432, 287. — 33) *red sik nà*, eilen nach, zu *rai'ən* (= *raidən*, mnd. *reyden*), bereiten; prät. *reddə*, ptc. *red*.

34) *daud* (sie) tun (setzen). so vertritt *dauən* häufiger als im hchd. andere zeitwörter. — 36) *də — dai:* der artikel wird oft durch das demonstrativ wiederholt. — *sinnigə*, eigentlich: mit sinn, besonnenheit, vorsicht; dann per conseq. sachte, leise. — *tərüggə*, zurück.

37) *drä'*, schnell; ahd. drâto, mnd. drâde; ebenso z. 51. — *at*, als.

39) *fərkundskoppən*, auskundschaften. — *bà*, wo. — *wuənaftich*, wohnhaft. der ausfall des *h* schon im mnd. wonaftich, daneben (urk. v. 1390) wonhachtig. — 40) *fröndskop*, f., freundschaft, bezeichnet oft „verwandtschaft“ wie schon im mhd. und noch dän. frændskab.

42) *gəmaüdə*, n., gemüt, alts. gimuodi. man hört häufiger *gəmaütə*, eben so *gəblaütə;* überhaupt geneigen unsere mundarten dahin, die endung *də* nach einer schweren sylbe *tə* auszusprechen; vgl. unten zu 45, 52, 80.

43) *hof* (*hoftə*), zu *haüwən*, nöthig haben, brauchen; holl. behoeven; unten, z. 91. — 45) *nit-ən*, nicht. diese doppelte verneinung wird immer seltener. — *'güntən*, gönnten; *'guntə; gund.* — *nümməs*, niemand; *ümməs*, jemand. das *es* scheint aus *ands* abgeschwächt, vgl. vnbekhumert van imands (märk. urk. v. 1550); aber auch aus iomand konnte *ümməs* entstehen, vgl. unser *barwəs*, welches schon mnd. barved lautete. — *spai'*, von menschen, pferden, namentlich aber von katzen gebraucht, bedeutet feindselig scheu, dann häßig. das wort stammt vermutlich aus dem prät. von spîwan, welches jetzt bei uns noch zuweilen *spèi'g* lautet. nicht verschieden wird von unserm *spai'* das mnd. spei, spê, spee sein, wenn auch statt des allgem. begriffes: feindselig, krankend, beleidigend, der speciellere: spöttisch, höhnend, vorwiegt. man vgl. Schüren's Teuton., R. V., Theophil (Hofm.), Spil f. d. Upst. (Ettmüller). Ettmüller vergleicht mhd. spæhe (zu v. 1824).

47) *aisk*, hier häßlich im sittlichen sinne: böse; z. II, 135: *aisich*, *aislik*, schaurig; *et aisət mi*, mir grauet. — 49) *sik niks ûtstän* (ausstehen) *lätən* = sich nichts merken laßen. *ûtstän*, sichtbar werden; *sik* ist dativ der beteiligung. — *tiəgən*, gegen; z. III, 266, 3.

51) *fastə*, fest; z. III, 42, 42. — *'gift*, m., zorn; z. III, 188, 33. — *faülən*, fühlen.
52) *füntən*, fanden; vgl. oben 42. 45. — 54) *echtefrau*, ehefrau: ebenso z. 83: im *echtestanne*, im ehestande.
56) *glof* (*glofta*), *lof* (*lofta*), glaubte. — *tə wanstən*, wenigstens; von alten leuten häufig gebraucht, sonst selten. es dürfte von *wan* (deficiens) abstam-abstammen. z. III, 187, 31.
59) *krâm*, m., wochenbett, wochen; *krâmən*, wochenbett halten. man (westf. anz. 1804) hat darin versetztes karmen (lamentari) finden wollen: es ist aber wol hchd. k r â m, k r â m e n, zusammengezogen aus k r à d e m (lärm, geschäftige unruhe), k r a d e m e n, wie ja der *krâmherr* (*krâmhœr* = kindesvater) euphem. sagt: *fi sid in dər unrauə*. für unser nd. ist ein altes k r â d a m zu vermuten. — 60) *wîsəmou'ər*, weise mutter, hebamme; vgl. sage-femme.
61) *təfüœren*, zuvor. — 63) *dərwilə at*, derweile (während) daß. — *dər*, da. — *liəd*, liegt. — *wèrd*, werden.
64) *op sid dân*, auf seite getan (gebracht); vgl. oben 34. — *tərnâ* für *dərnâ*, darnach, nachher. — *seggən füär*, sagen zu. — *rü'əkəs*, hündchen; z. III, 263, 87.
65) *büd* (alts. b i u d i t), (ent)bietet = meldet, zu *bai'ən* (alts. b i a d a n); *boud*, pl. *bü'ən; buà'ən*. — 66) *ś'güməd*, schäumt; vgl. *ś'gûm*, schaum.
68) *daipə*, tief; *deppər; depst*. — *luàk*, n., loch. — *mân*, nur: z. III, 261, 40.
70) *dœ'*, that. — *emə* (= *ênemə*), einem; vgl. z. IV, 253, 97.
71) *frèid*, 1) was sinnlichen oder geistigen einwirkungen viel widerstand leistet; z. b. *frèid flèis*, zähes fleisch; *hä häld sik frèid*, sein körper trotzt allem; *hä es frèid oppəm tânə*, er hat haar auf den zähnen. 2) was rauh oder stark auf anderes einwirkt: *frèi'ə locht*, rauhe luft. *en frèid wîf* kann sein: a) deren körper viel erträgt; b) die hart und gefühllos ist, und c) per conseq. die ihrer umgebung das leben sauer macht. vgl. alts. w r ê t h, dirus, atrox. altes wl und wr pflegt in unserer mundart fl und fr zu werden. — *wus*, wuste.
73) *fərś'gînən*, durch sonnenschein zerstört werden. — 74) *fərkàllən*, durch kälte zerstört werden. — 76) *flaitən*, fließen.
78) *griəməln* oder *grîmən*, dämmern; meist vom morgen, doch auch vom abend: *griəmelstunnə*. vgl. g r î m a und Grimm, myth. 217. — *wendungə*, f., richtung, gegend; vgl ital. alla volta di —. 79) *ś'giəp*, n., schiff, heißt auch der flußkahn. — *fan fœringəs* (auch *fœringə*), von fern, von weitem; vgl. *fan âlingəs*, von alter (früher) zeit her, wofür eine urk. v. 1482: van ayldinges bietet. — 80) *sik snellən*, sich beeilen; *snalte; snald*. es setzt awestf. s n e l l i a n; s n a l d a; s n a l d voraus; vgl. *tellən; taltə; tald* = alts. t e l l i a n; t a l d; eben so *ś'gellən* (schälen); *ś'galtə; ś'gald*. über das abweichende *tə* vgl. oben 42.
81) *ink*, euch (jetzt plur.), oberd. *enk*; z. II, 244. — 82) *dat was fan oursâkən* = (die freude) war begründet. — 84) *təhoupə*, zusammen, beisammen; z. III, 265, 2 und unten, z. 98. — *optreckən* (aufziehen), erziehen. *treckən* (*trok; trockən*; z. III, 268, 28) ist bräuchlicher als *taihən*.
85) *sinnər* (für *sindər*), seitdem, seit, aus alts. s î t h ô r (zu s i t h); daneben auch *siddər, siədər, sir, sid*; z. II, 180. — 86) *laiwedə*, f., liebe; awestf. l i a b i t h a.
87) *ungəlounəd*, unbelohnt.

88) *fartəns*, sofort; z. III, 551, 27. — *pleægəellərn*, pflegeeltern. — *sœgən*, sahen, zu *saihən*; *sag*: *saihən*.

89) *wössən*, wuchsen, zu *wuśśən*: *wuś*: *wuśśən*. — 90) *möchtən*, musten. — *üm dat*, damit; holl. omdat. — *swar*, schwer: alts. swâri.

91) *wour'* (für *wourdə*), pl. *wöirən* = ward: wurden. aus dem alten pl. wurthun entsprang worde, dessen o schon mnd. zu ô und oi gedehnt ward: vgl. *dourd* = alts. durth, trespe. *fowd*, fort. — *in kuart*, in kurzer zeit. — *wualstaand*, wohlstehend, wohlhabend, vgl. wohlstand. — *hoftən*, brauchten.

92) *füär dər tid* (vor der zeit), früher. — 93) *dæn* (für *dædən*), taten. — *trulik*, treulich. — 94) *mən ichtəns*, nur irgend; vgl. icht (io wiht): z. III, 277, 2. — *bədainəd* (bedient), dienlich, passend. — *nättə*, nütze. — *dù — innə*, darin. — *niks*, verstärkte verneinung wie nihil für non.

95) *sumich*, säumig, läßig. — *anneämən* (annehmen), oft für lernen, begreifen: *də jungə niəmd 'guəd ən*: vgl. accipere und franz. apprendre.

96) *han* (für *haddən*), hatten. — *wiətənskop* (wißenschaft), kenntnisse. — *jarə un jarə*, viele jahre. — *öllər* und *ellər*, älter.

99) *sin-fi*, sind wir. — 100) *'ət wâtər af*, stromabwärts.

101) *naümən*, nennen = awestf. *nuamian*, aus *nuamo* (nomen), welches aus dem ptc. numan (zu niman) j. *nuàmən* entspringen konnte. mit der ursprünglichen kürze des vocals hat es seine richtigkeit, da aber das mnd. *nomen* eine zusammengedrängte brechung enthält, so wird man es füglich *nômen* schreiben; vgl. gesch. d. d. spr. 848 und Höfer B. W. 201. — *tattə* und *tâtə*, vater; auch ital. tata (C. Cantù). unser wort mag das goth. atta sein; vgl. z. III, 320. 334. — *siffi*, sind wir. — 101) *u*, euch.

103) *nèi*, nein; vgl. *mə* für *men* (man). — 104) *sal mi 'Guàd* sc. *helpən*, *bəwârən!* — *laigən*, lügen: *lou'g*, pl. *luəgən*; *luàgən*; vgl. altwestf. *liagan* mit der grundbedeutung verbergen: daher *louh* der verborgene und darum verbergende ort = wald; *löi'gnən*, die wahrheit verbergen, läugnen.

105) *as bu*, als wie. — *twarəns*, zwar. wol nicht, wie *ichtəns* und and., mit der adverbialendung *ens* gebildet, sondern aus alts. te wârun sc. wordun mit zugetretenem *s*. — *ink*, euch: s. oben, z. 81.

107) *buàwən imme lannə*, oben im lande, im oberlande. — 108) *deärummə noch*, darum noch = darum doch. — 109) *like*, gleich, ebenso; z. II, 541, 134. — *dûərn*, dauern, sich gedulden. — *biffi*, bis wir. — *fərlöf*, m., erlaubnis; dän. forlov; alts. orlof. der ursprünglich lange vocal (vgl. ags. leáf) litt wie in andern fällen durch die folgende aspirata.

111) *unnöi'*, ungern, alts. unothi. man sagt *nöi*, *nöid*; comp. *nöi'ər*, mhd. node (R. V.) mit apocope des n. — 112) *beädəln*, betteln. *biddən un beädələn* alliteriert oft wie „bitten und beten". — *tau'giəwən*, zugeben.

117) *seggən tiəgən* (gegen), sagen zu. — 119) *bi*, mit acc., zu.

120) *tau'giəwən*, zugeben. — 121) *ümmərweä'g*, immerweg, immerfort.

122) *oppət lestə*, auf das letzte, zuletzt. — 123) *duənə bi*, dicht bei. *duənə* ist strictus, stretto, étroit. altwestf. lautete es wol *thunno* und lag diesem worte wie dem verwandten thunni (dünne), ein verbum thinan (thinnan) = spannen (dehnen), zusammendrücken und per conseq. auch ersticken, er-

trinken, zu grunde. vielleicht ist unser *duənə* (für *dunnə*) das engl. dun bei Shaksp. Rom. I, 4: dun (trunken) 's the mouse, the constable's own word. If thou art dun (der ertrunkene, sc. gaul des volksgebrauchs), we'll draw thee from the mire. *drunkən as 'ne mûs* ist westfäl. redensart, vgl. auch Soest. Dan. 200. und es kann für *drunken* sehr wol das in diesem sinne eben so bräuchliche *duəne* früherhin angewendet sein. vgl. z. III, 283, 107. — *sluàt*, schloss. — *inkœrən*, einkehren.

124) *wèird*, wirt. *èi* vor *r*, *h* entspricht der goth. brechung *aï*.

127) *füär teœrungə*, für (zur) zehrung. — *nöidich*, nötig. — *op dat*, darauf.

128) *dər — fan*, davon. — *gəröchtə* für *gəröftə*, gerücht; zu *raupən*, awestf. *hruapan*; z. III, 41, 15. ähnlich gehört *brûd-löchtə* (*brûdlocht*), brautlauf, zu *loupən*. — 130) *unsachtə* (unsanft), unbequem; awestf. *unsàfto*. — *unliədich*, unledig, d. h. leiblich oder geistig in unruhe.

132) *èirst*, erst; alts. êrist, zu êr. — *üm dat* (um daß), damit. — *köstən*, kosten, fordert nicht kost (eßen), sondern *köstə* zum singular. — 133) *iəkə*, für *ickə*, nachdrückliches ich.

137) *finstər*, n., fenster. — *flugəd*, fliegt, zu *flaigən*, awestf. *fliagan*.

138) *ś'güətəl* für *ś'güttəl*, schüßel; mnd. *schottel*, lat. scutella.

139) *stuàwe*, f., stube (ml. stupa; it. stufa; fr. étuve); vgl. *stûwən* und *stuàwən*, dämpfen, schmoren, ferner mit abgef. s unser *tuàwən*, stark rauchen (von öfen); z. III, 284, 121. was eigentlich eine stube ist, kann der fremde in Westfalen häufig — nicht sehen, denn das leiden die augen nicht.

140) *wàrś'gauən*, das wahre zeigen (to show), warnen; holl. waarschuwen. — *eätəd*, eßet. — *löiwən*, glauben; *loftə; loft;* alts. gilobian.

141) *dər — innə*, darin. — *fər'gift*, n., gift, zu *fər'giəwən* (vergeben), durch eine gabe umbringen, vergiften. — *kolk*, m., (waßer) loch. bei mangelnder lautverschiebung dürfte es mit *küələn* (höhlen, wühlen), *kûlə* (grube) und κοῖλος zusammenhangen. — *ś'güddən*, schütten; *ś'guddə; ś'gud*.

145) *dərbûtən*, da draußen. — *maütə*, f., zusammenkunft, begegnung; vgl. goth. môta, ags. môte, mwestf. *in de môte* (Lud. v. Suchen), engl. mote, folk-mote. für das awestf. ist muati anzusetzen. z. III, 278, 10.

146) *bànennən* = *wà an endən*, wo in der gegend, wo, woher; z. II, 139. dafür auch: *bà fan ennen* = woher. auf dem Hunsrück: *ende* = ort.

149) *nüś'girich*, *nüś'girich*, beßer *nisgirich*, neugierig, zu scire, cura; vgl. curiosus. — *bə'giəwənhaid*, begebenheit, für schicksale, abenteuer.

151) *fàttərstund* = *fàrd tər stund*, sofort zur stelle. — *hèit*, heiß.

152) *twîwəln*, zweifeln, zu *twîwəl* für *twîfal*. auch in *èiwəld* (einfalt, einfach) und *barwəs* (barfuß) hat f diese abschwächung erlitten. — *eäm ân'gàd*, ihn angehn. — 153) *küśśən*, ags. cyssan, gehört zu den wörtern, deren anlautendes k keine verschiebung erlitten hat, so dass es sich unentlehnt an κύειν schließt. — 154) *iək sin*, ich bin; z. III, 41, 20.

156) *hâlən*, holen; *hâldə*, aber auch *hel*, *hol* (von *hàllən* entlehnt); *hâld;* (alts. halôn; gihaloda; gihalod und franz. haler).

158) *fan sik selwər*, von selbst, aus eigener bewegung. — *tugən*, zeugen.

159) *fərordèilən*, verurteilen. — 161) *uàpən slaitən*, aufschließen. wo hchd. *auf* den begriff „offen" einschließt, verlangt das nd. adjectivische anlehnung ans object. die augen auftun, hieß alts.: o g u n o p a n a g i d u a n und heißt noch: *də ougən uàpən dauən.* — 162) *lî'ən*, gelitten. solche ptc. behalten auch da reines î, wo man diesen laut sonst mit êj vertauscht. die länge des vocals ist ein ersatz für die vorhanden gewesene geminate (dd). eben so wird man nur *kî'əl* (nicht *kêj'əl*) sprechen, weil die form aus *kiddəl* (kittel) für *kirdel* entstanden ist. 163) *ś'giəm*, m., oder *ś'gem*, m., schatten, schemen. alts. s c i m o. — *lebännich*, *labännich*, lebend. mit anomaler tonstelle, wie beim hochd. lebéndig. im Bergischen hört man öfter *lêbəndich*, *lêwəndich*.

164) *hûlən* (heulen) statt des jetzt in unserem nd. abhandenen weinen. — *afbiddən*, abbitten. — 165) *éœr*, betontes ihr. — *andân*, angetan.

166) *wî'ər*, wieder. — 167) *wèit 'Guàd*, weiß Gott.

168) *nœmlik*, ebenso, desgleichen. wol hervorgegangen aus dem gebrauche von *də nœmlike* für derselbe. — *wèih*, weh. — *wir*, wieder; vgl. *six* für *siddər*, *siədər*. — 169) *wainich*, *wennich*, *wiənich*, wenig, soll wie w ê n a c (miser) zu w e i n ô n (flere) gehören. passender mag es aus dem prät. *kwèin* unseres st. vbs. *kwînən* (klein, kümmerlich, elend sein) geleitet werden. da die nebenform *kwîmən* lautet, so erscheint *kûm* (kaum) als nah verwandt mit *wainich*. — *làmmi* für *làt mi*, laß mich.

170) *fərslîtən*, verschleißen, verbrauchen; dulden, ertragen; alts. f o r s l î t a n.

172) *tûh's*, ziehst, zu *taihən; tou'g; tuàgən.* — *dau*, thu, zu *dauən.*

177) *afraupən*, abrufen, euphem. sterben laßen. — 178) *'giəd*, gibt. — 179) *lèidə dréœgən*, leide getragen.

I s e r l o h n. F. Woeste.

Ostfriesische Mundart.

Der Ring.

·t is doch ·n êgen ding,
Sô ·n blanken, gollen ring,
Ik kîk· hüm an un krîg ·t mîn dâg· ni' sat.
Ik drei· hüm hen un wèr *),
Un sücht· un śiməlêr·, 5.
Un legg· ·k hüm hen, den sünd mîn ôgen nat.

*) *wèr* = *wœr*. Hiernach ist die Bezeichnung der Aussprache in dem Aufsatz Z. IV, 121 zu berichtigen, wo durch Versehen des Einsenders Acut und Gravis regelmässig verwechselt sind, so dass é (sollte è sein) = æ auszusprechen ist (Z. IV, 126, 2) und è für é steht. Die gleichfalls unrichtig dort bezeichneten à und ò sind für kurze a und o zu nehmen.